

УДК 338.2.009.12

О. В. Ставицький,

*здобувач,
Інститут економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Донецьк*

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНО-КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ
В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ**

У статті відзначається, що антимонопольно-конкурентна політика в державному секторі економіки здійснюється із врахуванням необхідності поєднання інтересів держави щодо виконання своїх завдань, функцій та інтересів суб'єктів господарювання. Наголошується на важливості здійснення контролю за природними монополіями, що знаходяться у власності держави.

Ключові слова: правові засади, антимонопольно-конкурентна політика, державний сектор економіки.

На даний час актуалізується питання створення належних економіко-правових умов господарювання в державному секторі економіки України. Здійснити вказане видається можливим лише у разі розробки і впровадження в життя виваженої економічної політики. Важливою складовою такої політики виступає антимонопольно-конкурентна політика, здійснення якої в державному секторі економіки набуває особливих рис. При цьому ступінь розробленості нормативно-правової бази в цій сфері залишається незадовільним, а повнота реалізації існуючих правових актів потребує подальшого вдо-

сконалення рівня правової роботи. Уявляється, що саме вищенаведеним обумовлюється актуальність проведення даного дослідження.

У цілому питанням розробки державної економічної політики з акцентом на різних галузевих особливостях і сферах господарської діяльності було приділено увагу в роботах С. С. Валітова [1], В. К. Мамутова [2], О. П. Подцерковного [3], В. А. Устименка [4] та ін. Безумовно, наукові підходи зазначених вчених, які полягають у розробці методологічних засад забезпечення конкуренції у сфері господарювання (С. С. Валітов), поєднання засобів державного регулювання та

© О. В. Ставицький, 2013

ринкової саморегуляції господарських відносин (В. К. Мамутов), визначення методів і форм державного регулювання господарських відносин (О. П. Подцерковний), місця та ролі публічної власності в забезпеченні сталого розвитку економіки держави (В. А. Устименко), є вельми важливими для вдосконалення правового забезпечення антимонопольно-конкурентної політики держави. Втім у недостатній мірі вивченими залишаються питання розробки та здійснення антимонопольно-конкурентної політики саме в державному секторі економіки.

Метою роботи є висвітлення правових засад здійснення антимонопольно-конкурентної політики в державному секторі економіки.

Для досягнення поставленої мети були вивчені наступні завдання:

проаналізовано окремі наукові розробки й законодавство України в контексті досліджуваної тематики;

розроблено відповідні пропозиції в досліджуваній сфері.

Слід зауважити, що окремою ланкою, напрямом правового забезпечення господарської діяльності взагалі та й у державному секторі економіки є проведення виваженої антимонопольної політики. Так, антимонопольно-конкурентна політика — це один з пріоритетних напрямів державного регулювання економіки, що являє собою комплекс державних заходів (прийняття і введення в дію спеціального законодавства, виважена система оподаткування, денационалізація, роздержавлення і приватизація державної власності, заохочення створення малих і середніх підприємств та ін.), яка спрямована на запобігання зловживанням монопольною діяльністю, її обмеження і припинення, а також розвиток конкуренції, системи відповідальності за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства [5, с. 8].

Окрім цього, вказані дії повинні проходити на балансі рівноваги і збалансованості інтересів держави й суспільства та суб'єктів господарських відносин, суб'єктів ринку. Це обумовлено тим, що держава повинна, з одного боку, провадити політику не втручання в економічні процеси та надавати свободу господарської діяльності, з іншого — однією з її функцій є забезпечення стабільності економіки й підвищення рівня життя суспільства в цілому. Тому залишення окремих, державо-значущих галузей економіки та господарювання «за собою» — це необхідність і пріоритет у діяльності держави, до яких саме й відносяться соціально важливі га-

лузі господарювання і сфери, які забезпечують економічну, фінансову, екологічну та інші види державної безпеки. Слід зауважити, що одним із основних чинників у регулюванні економічних (господарських) відносин є саме антимонопольно-конкурентна політика, у тому числі й у державному секторі економіки.

Основним змістом сучасної антимонопольно-конкурентної політики в Україні є захист вже створеного конкурентного середовища, підвищення ефективності функціонування існуючих конкурентних відносин [5, с. 8]. Підкреслюємо, що у 2008 р. було затверджено Програму діяльності Кабінету Міністрів України [6], яка спрямована на забезпечення реалізації державної політики на засадах відкритості та прозорості. З цією метою Уряд забезпечуватиме системне, повне та широке інформування усіх верств населення про результати своєї діяльності, надання роз'яснень урядових рішень, а також здійснюватиме із залученням громадськості на засадах соціального партнерства заходи, спрямовані на максимальне задоволення потреб громадян, покращення їх добробуту і становлення демократії в Україні. Вказана Програма представляє собою комплекс заходів, серед яких окрему важливу ланку займає й антимонопольне регулювання, яке зводиться до процесу обмеження монопольної діяльності всіх суб'єктів господарювання, у тому числі й держави, і передбачає безпосереднє державне регулювання на конкретних монополізованих ринках або діяльності конкурентних монопольних утворень шляхом централізованого встановлення кількісних і якісних показників [5, с. 9].

Таким чином, окремим чинником у регулюванні економічних процесів, діяльності суб'єктів ринкових відносин, відносин державного господарювання є прийняття і здійснення дієвих заходів щодо законодавчого врегулювання процесів конкуренції та виокремлення антимонопольного законодавства в самостійний вид. Під яким ми розуміємо сукупність правових норм, спрямованих на контроль та недопущення проявів антиконкурентних дій: попередження, обмеження або припинення дій (бездіяльності) суб'єктів господарювання, органів державної влади, місцевого самоврядування, які націлені на недопущення, істотне обмеження або усунення конкуренції, що призвели та/або можуть призвести в майбутньому до монополізації ринку певного товару чи послуг, а також на

приведення в дію державного механізму захисту інтересів господарюючих суб'єктів і споживачів, компенсації завданої шкоди і притягнення винних осіб до відповідальності.

Особливістю здійснення антимонопольно-конкурентної політики в державному секторі економіки є:

1. Проведення виваженої і збалансованої політики дотримання інтересів між врегулюванням економічних відносин і невтручання в їх реалізацію, що проявляється, з одного боку, в рівності суб'єктів господарських відносин, у тому числі й державних, з іншого — залишення виключного права на господарювання в певних державо-значущих галузях економіки.

2. Постійний контроль над економічною конкуренцією, у тому числі з боку державних органів, місцевого самоврядування, державних монопольних підприємств. Так, відповідно до ст. 1 Закону України від 11.01.2001 р. № 2210-III «Про захист економічної конкуренції» під економічною конкуренцією (конкуренція) розуміється змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку [7]. Так, згідно з вимогами частини 1 ст. 4 згаданого Закону встановлено, що державна політика у сфері розвитку економічної конкуренції й обмеження монополізму в господарській діяльності, здійснення заходів щодо демонополізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки суб'єктів господарювання, які сприяють розвитку конкуренції, здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування й органами адміністративно-господарського управління та контролю. Тобто на рівні спеціального законодавства держава встановила й реалізує принцип антимонопольної політики щодо рівності суб'єктів господарювання у здійсненні своєї діяльності та зобов'язала свої органи проводити виважену політику щодо не втручання в їх діяльність, але при одночасному контролі за нею.

Частина 2 цієї статті доводить, що суб'єкти господарювання, органи влади, органи місцевого самоврядування, а також органи адміністративно-господарського управління та контролю зобов'язані сприяти розвитку конкуренції і не

вчиняти будь-яких неправомірних дій, які можуть мати негативний вплив на конкуренцію. Крім того, частина 3 зобов'язує органи державної влади, до компетенції яких належить забезпечення державного регулювання й управління у відповідних галузях економіки, проводити моніторинг ринків цих галузей з метою аналізу і прогнозування їх розвитку. Більш того, державний контроль за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції, захист інтересів суб'єктів господарювання і споживачів від його порушень здійснюються органами Антимонопольного комітету України, які є уповноваженими органами державної влади зі спеціальним статусом.

У свою чергу, частина 5 ст. 4 Закону України «Про захист економічної конкуренції» вводить обов'язок для органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю сприяти Антимонопольному комітету України у здійсненні його повноважень у сфері підтримки й захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму та контролю за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції. З метою однакового застосування норм законодавства про захист економічної конкуренції, у тому числі законодавства про захист від недобросовісної конкуренції, Антимонопольний комітет України дає рекомендаційні роз'яснення з питань застосування цього законодавства. Вказані принципи та гарантії реалізуються шляхом наділення особливими повноваженнями органів Антимонопольного комітету України, які врегульовані на рівні окремого спеціального закону, що також виступає в якості окремого заходу впливу на економічні відносини [8].

Слід зауважити, що державне регулювання економіки передбачає сукупність окремих форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у тому числі продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних і соціально-економічних відносин) для його стабілізації і пристосування до умов, що змінюються [5, с. 28]. Така необхідність регулювання зумовлена декількома чинниками: по-перше, неспроможністю механізмів ринкового саморегулювання вирішити низку кардинальних проблем розвитку економічної системи, зумовлених світовою кризою, згоранням виробництв тощо; по-друге, постійним зростанням ролі особистих (державних і корпоративних) факторів в економіці.

Виокремлюють наступні напрями в регулюванні: 1) регулювання системи продуктивних сил загалом і кожного елемента зокрема; 2) регулювання відносин економічної власності, у т. ч. окремих форм — акціонерної, державної та інших; 3) регулювання техніко-економічних відносин, у т. ч. процесу концентрації виробництва, його спеціалізації тощо; 4) регулювання організаційно-економічних відносин і, передусім, менеджменту. Формами такого регулювання виступають: 1) планування; 2) програмування (складання цільових комплексних програм); 3) прогнозування на національному і наднаціональному рівнях [5, с. 28].

3. Постійний моніторинг антимонопольно-конкурентних програм щодо реалізації завдань і функцій, які в них закріплені, приведення законодавства у відповідність з ними та потребами господарювання. Слід зазначити, що складовою загальнодержавної антимонопольно-конкурентної політики виступає саме конкурентна політика, під якою розуміється комплекс організаційно-правових заходів, спрямованих на розвиток і захист економічної конкуренції, подолання монопольних тенденцій і недобросовісної конкуренції в економіці України, регулювання сфер функціонування природних монополій, сприяння фінансовій, матеріально-технічній, інформаційній, інноваційній, консультативній, а також іншій підтримці суб'єктів господарювання, що забезпечує розвиток конкуренції і здійснюється уповноваженими органами державної влади, органами місцевого самоврядування й органами адміністративно-господарського управління і контролю [5, с. 62].

4. Чітке дотримання органами Антимонопольного комітету принципів: законності; гласності; захисту конкуренції на засадах рівності фізичних і юридичних осіб перед законом і пріоритету прав споживачів [5, с. 94]; пріоритетності національної економіки зі збереженням і захистом прав інвесторів; збереження окремо визначених природних державних монополій із постійним контролем за їх діяльністю. Зауважимо, що відповідно до норм Закону України від 20.04.2000 р. № 1682-III «Про природні монополії» [9] природна монополія — це стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів

виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги) (далі — товари).

Чинний закон визначає, що суб'єктом природної монополії є суб'єкт господарювання (юридична особа) будь-якої форми власності (монопольне утворення), який виробляє (реалізує) товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії. У свою чергу законодавство України про природні монополії складається з: цього Закону, Повітряного кодексу України від 22.06.1993 р. № 3167-XII, Кодексу торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР, Законів України «Про захист економічної конкуренції», «Про транспорт», «Про трубопровідний транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про електроенергетику», «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг», інших законів України, що встановлюють особливості здійснення підприємницької діяльності у сферах природних монополій. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що особливості здійснення антиконкурентної діяльності в державному секторі залежать від законодавчого врегулювання вказаних відносин і специфіки галузей, в яких вони застосовуються.

Відповідно до вимог Закону України від 19.06.2003 р. № 964-IV «Про основи національної безпеки України» [10] неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці, визнано загрозою національним інтересам і національній безпеці, а до основних напрямів державної політики з питань національної безпеки віднесено вдосконалення антимонопольної політики та механізму державного регулювання природних монополій.

Окремо визначається й регулюється обмеження щодо монополізму і сприяння змагальності у сфері господарювання. Так, ст. 18 ГК України визначає, що держава здійснює антимонопольно-конкурентну політику і сприяє розвитку змагальності у сфері господарювання на основі загальнодержавних програм, що затверджуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. Прикладом такої програми є Державна програма демонополізації економіки й розвитку конку-

ренції, яку схвалила Верховна Рада України ще у 1993 р. [11]. З метою реалізації Державної програми демонополізації економіки й розвитку конкуренції органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування всіх типів, територіальних відділень Антимонопольного комітету України впроваджуються конкретні механізми з демонополізації товарних ринків, запобігання монополізації цих ринків у процесі реформування власності. Реалізація заходів із демонополізації економіки дозволяє створити конкурентні засади на основних товарних ринках і зняти бар'єри на шляху до вступу на них суб'єктів малого підприємництва.

Крім того, у частині 2 ст. 22 ГК України вказується, що державна політика у сфері економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності та захист суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції здійснюється уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Це реалізація в чинному законодавстві принципу контролю за економічними відносинами, виявлення і припинення антиконкурентних дій з боку суб'єктів господарювання та гарантування з боку держави не втручання в економічні відносини в разі їх здійснення на підставі та в рамках правового поля. Більш того, частина 3 цієї статті в категоричній формі забороняє органам державної влади й органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам приймати акти і вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності чи запроваджують обмеження на ринку, не передбачене законодавством. Законом можуть бути встановлені винятки з цього правила з метою забезпечення національної безпеки, оборони чи інших загальносуспільних інтересів.

Так, цілком згодні з науковцями, які наводять, що антимонопольно-конкурентна політика є одним із елементів економічної політики держави. Держава формує основні напрями антимонопольно-конкурентної політики, закріплюючи її в державних програмах. Визначальне значення, серед інших програм, мають програми економічного й соціального розвитку України, в яких визначаються основні положення щодо підтримання конкуренції та розвитку конкурентних ринків. Конкуренція обумовлена прагненням підприємців досягти переваг на споживчому ринку. Якщо така конкуренція є добросовісною, то вона стає вельми

корисною для споживачів і суспільства в цілому. Тому антимонопольно-конкурентне законодавство спрямоване не тільки на захист інтересів підприємців (конкурентів) — учасників ринкових відносин, а й на захист інтересів споживачів і суспільства та держави в цілому [12].

Державна політика в галузі обмеження монополізму в господарській діяльності й захисту суб'єктів господарювання і споживачів формується і здійснюється органами державної влади і місцевого самоврядування. Верховною Радою України приймаються основні законодавчі акти з питань демонополізації економіки і розвитку конкуренції. В якості окремого правового чинника виступає окремий порядок призначення Голови Антимонопольного комітету України. Так, Президент України призначає його на посаду і звільняє з посади за згодою Верховної Ради України, видає укази та розпорядження щодо антимонопольно-конкурентної політики, які є обов'язковими для виконання на всій території України. Наприклад, 18 листопада 2001 р. Президент України підписав Указ «Про основні напрями конкурентної політики на 2002–2004 роки» [13]. У ньому було намічено конкретні заходи для удосконалення правил конкуренції, подальшого зменшення частки монопольного сектора в економіці України, оптимізації діяльності держави як безпосереднього учасника ринкових відносин. Кабінет Міністрів України зобов'язаний виконувати вимоги, які закріплені в антимонопольно-конкурентному законодавстві, при розробці і здійсненні загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку при здійсненні внутрішньої політики держави, забезпеченні фінансової, інвестиційної, податкової політики, політики економічної безпеки і природокористування.

У відповідності з пунктом 2 ст. 25 Закону України «Про захист економічної конкуренції» Кабінет Міністрів України може дозволити економічну концентрацію, на здійснення якої Антимонопольний комітет України не надав дозволу як на таку, що не відповідає умовам частини першої цієї статті, якщо позитивний ефект від суспільних інтересів зазначеної концентрації переважає негативні наслідки обмеження конкуренції. Надання дозволу Кабінетом Міністрів України повинно відбуватися у відповідності з Порядком надання Кабінетом Міністрів України дозволу на узгоджені дії, концентрацію суб'єктів господарювання,

затвердженням Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 219.

Антимонопольний комітет України згідно із Законом України «Про Антимонопольний комітет України» здійснює державний контроль за дотриманням антимонопольно-конкурентного законодавства; запобігає, виявляє і припиняє порушення антимонопольно-конкурентного законодавства, здійснює контроль за економічною концентрацією; координує та контролює діяльність суб'єктів природних монополій; сприяє розвитку добросовісної конкуренції. Міністерства і відомства беруть участь у здійсненні антимонопольно-конкурентної політики в межах наданих їм повноважень у відповідних секторах економіки. Суб'єкти господарювання, об'єднання, інші особи беруть участь у реалізації конкурентної політики в частині виконання ними функцій управління або контролю в межах делегованих їм повноважень органів влади чи органів місцевого самоврядування.

Міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, Верховній Раді Автономної Республіки Крим і органам виконавчої влади Автономної Республіки Крим, державним органам, що здійснюють регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, ринку цінних паперів, державним органам приватизації, Національній раді України з питань телебачення та радіомовлення, місцевим органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування у відповідності із вимогами Закону України «Про захист економічної конкуренції» заборонено делегування окремих владних повноважень об'єднанням, підприємствам та іншим суб'єктам господарювання, якщо це призводить або може призвести до обмеження конкуренції.

Окремі положення щодо гарантування й визначення специфіки антимонопольної політики щодо державного сектора містяться у Програмі [6], наприклад, у пункті 2.4. стимулювання інвестиційної діяльності до завдань уряду віднесені наступні завдання щодо зменшення відтоку капіталу й активізації інвестиційної діяльності, сприяння зростанню рівня капіталізації національних заощаджень і обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну, створення умов для прискорення технологічної модернізації вітчизняного виробництва шляхом закріплення виключно аукціонного порядку при залученні інвесторів для участі у приватизації державної власності, утворенні спільних підприємств, концесій, розвитку механізмів державно-при-

ватного партнерства для підвищення конкурентоспроможності державного сектора економіки України, залучення додаткових інвестиційних ресурсів, новітніх технологій.

У свою чергу, пунктом 2.5 «Підтримка реального сектора економіки» Програми [6] до обов'язків Уряду віднесено забезпечення стабілізації роботи підприємств реального сектора економіки в умовах кризи, насамперед тих галузей, які відчули найбільший вплив світової фінансової кризи, надання їм державної підтримки, у тому числі шляхом надання державних гарантій, проведення ефективної політики енергозбереження та підвищення технологічного рівня вітчизняної промисловості; забезпечення фінансування бюджетних програм, спрямованих на інноваційний та інвестиційний розвиток державних монополій і на збільшення споживання продукції гірничо-металургійного комплексу вітчизняного виробництва; встановлення збору (що справляється за нульовою ставкою) на обсяг природного газу, що використовується для технологічних потреб підприємствами національного промислового комплексу, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України.

Окремо у Програмі визначається стабілізація роботи житлово-комунального господарства. Уряду доручена підготовка проектів рішень і законопроектів, спрямованих на подолання кризових явищ у житлово-комунальному господарстві, щодо питань дерегуляції і спрощення дозвільної системи на ринку житлово-комунальних послуг; підвищення тарифів на електроенергію для населення в разі її споживання понад встановлений норматив; можливостей встановлення фіксованої ціни на природний газ для підприємств теплоенергетичного комплексу протягом опалювального сезону; уникнення перехресного субсидування при встановленні цін і тарифів на житлово-комунальні послуги й енергоносії для фізичних і юридичних осіб; врегулювання питань погашення пені й штрафів за несвоєчасно проведені розрахунки за газ, що виникли не з вини підприємств; формування переліку платоспроможних інвесторів за умови повернення коштів через 10–20 років [6].

Таким чином, резюмуючи вищевикладене, можна констатувати те, що антимонопольно-конкурентна політика в державному секторі економіки здійснюється на загальноконкурентних принципах, які закріплені в діючому законодавстві, але відрізняються окремими особливостями, пов'язаними з необхідністю поєднання ін-

тересів держави щодо виконання своїх завдань і функцій й дотриманням інтересів суб'єктів господарювання, забезпечення підтримки економічних відносин, розвитку інвестиційного середовища.

Крім того, вказані особливості обумовлюють необхідність контролю за природними монополіями, що знаходяться у власності держави. Існування останніх не повинно протиставлятися господарюючим суб'єктам недержавної форми власності, але повинні «зберігатися» у соціально-важливих галузях економіки. Також важливим елементом існування природних державних монополій є виконання державою функції забезпечення повного захисту національних інтересів країни щодо територіальної цілісності, національної безпеки, фінансової незалежності тощо.

Окремими елементами виступає проведення антимонопольно-конкурентного моніторингу та контролю саме за державним сектором економічних відносин у галузях, наприклад, зв'язку, транспорту, комунальних послуг, енергетики та контроль за органами державної влади й місцевого самоврядування щодо впливу на ринкові відносини або проведення господарських операцій, або формування цін і тарифів на свої послуги. Слід зауважити, що окремим елементом у проведенні антиконкурентної політики є необхідність дотримання прав споживачів як обов'язкова умова здійснення державної економічної політики.

Підґрунтя для проведення подальших досліджень можуть скласти проблеми розробки дієвих економіко-правових заходів, спрямованих на підвищення ефективності існуючої антимонопольно-конкурентної політики в державному секторі економіки.

Список використаних джерел

1. Валитов С. С. Правовое регулирование конкуренции в Украине : монография / С. С. Валитов ; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. — Донецк : Юго-Восток, 2009. — 307 с.

2. Мамутов В. К. О сочетании госрегулирования и рыночной саморегуляции / В. К. Мамутов // Экономика Украины. — 2006. — № 1. — С. 59–65.

3. Подцерковний О. Проблеми визначення методів і форм державного регулювання господар-

ських відносин / О. Подцерковний, О. Ломакіна // Підприємництво, господарство та право. — 2002. — № 8. — С. 3–6.

4. Устименко В. А. Проблеми збереження публічної власності як основи економічного розвитку держави / В. А. Устименко, Р. А. Джабраїлов // Юридичний журнал. — 2011. — № 5. — С. 31–36.

5. Енциклопедія економічної конкуренції / [укладачі : Р. Б. Примуш, А. Ф. Кармаліта, Т. Ю. Степанова, О. М. Чучвера, В. В. Луцюк, О. А. Андрійчук] ; за заг. ред. В. М. Олуйка. — Хмельницький : Вид-во «Поліграфіст-2», 2011. — 240 с.

6. Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток : Програма діяльності Кабінету Міністрів України, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 20.12.2008 р. № 1107 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0005120-08/print1365765501334292>.

7. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 12. — Ст. 64.

8. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 50. — Ст. 472.

9. Про природні монополії : Закон України від 20.04.2000 р. № 1682-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 30. — Ст. 238.

10. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.

11. Державна програма демонополізації економіки і розвитку конкуренції : Схвалена Постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 р. № 3757-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 9. — Ст. 42.

12. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт. : Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін. ; за заг. ред. В. К. Мамутова. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 688 с.

13. Про основні напрями конкурентної політики на 2002–2004 роки : Указ Президента України від 19.11.2001 р. № 1097/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 47. — Ст. 2056.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2013 р.